

BUXGALTERIYA BALANSI TO'G'RISIDA TUSHUNCHA VA UNING HISOB ISHLARIDAGI HAMDA BOSHQARUVDAGI AHAMIYATI

Muydinov Jamshid Jaloliddin o'g'li

University of Business and Science talabasi

Raximova Zaynabxon Mirzaaxmedovna

University of Business and Science o'qituvchisi

Annotatsiya: ushbu maqolada buxgalteriya balansining iqtisodiy mohiyati, uning tuzilishi va asosiy elementlari hamda korxonaning hisob ishlaridagi va boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, balans orqali moliyaviy tahlilni amalga oshirish, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatining barqarorligini ta'minlash, shaffof hisobot yuritish va tashqi manfaatdor tomonlar uchun axborot manbai sifatida foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Maqola buxgalterlar, menejerlar, tadbirkorlar va iqtisodiyot sohasi talabalari uchun amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: buxgalteriya balansi, aktivlar, majburiyatlar, kapital, moliyaviy tahlil, buxgalteriya hisobi, hisobot davri, boshqaruv qarorlari, korxona moliyaviy holati, moliya boshqaruvi.

THE CONCEPT OF THE ACCOUNTING BALANCE SHEET AND ITS SIGNIFICANCE IN ACCOUNTING AND MANAGEMENT

Muydinov Jamshid

Student of the University of Business and Science

Rakhimova Zaynabkhon

Teacher of University of Business and Science

Abstract: *This article covers the economic essence of the accounting balance sheet, its structure and main elements, as well as its role in accounting and management decision-making of the enterprise. It also analyzes the possibilities of conducting financial analysis through the balance sheet, ensuring the stability of the activities of business entities, transparent reporting, and using it as a source of information for external stakeholders. The article is of practical importance for accountants, managers, entrepreneurs, and students of economics.*

Keywords: *balance sheet, assets, liabilities, capital, financial analysis, accounting, reporting period, management decisions, financial condition of the enterprise, financial management.*

Buxgalteriya – bu xo‘jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini hisobga olish, nazorat qilish va tahlil qilish tizimidir. U korxona yoki tashkilotning moliyaviy holati, daromad va xarajatlari, aktiv va majburiyatlari bo‘yicha to‘liq va ishonchli ma’lumotlarni shakllantiradi. Boshqacha qilib aytganda, buxgalteriya — bu korxonada pul va mol-mulkning qayerdan kelgani, qanday ishlatilgani, qancha foyda olingani yoki zarar ko‘rilganini aniq ko‘rsatib beradigan tizimdir.

Buxgalteriya hisobining asosiy vazifalari:

1. Korxonaning barcha moliyaviy operatsiyalarini aniq va tizimli ravishda qayd etish;
2. Moliyaviy holatni to‘g‘ri aks ettirish;
3. Ichki va tashqi foydalanuvchilar uchun ishonchli axborot tayyorlash;
4. Soliq organlariga zaruriy hisobotlar tayyorlash;
5. Rahbariyatga boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asos berish.

Buxgalteriya ikki asosiy ko‘rinishda yuritiladi:

- **Moliyaviy buxgalteriya** – tashqi foydalanuvchilar (soliq, investor, bank) uchun hisobotlar tayyorlaydi;
- **Boshqaruv buxgalteriyasi** – ichki ehtiyojlar uchun, ya'ni rahbariyat uchun tahliliy ma'lumotlar taqdim etadi.

Har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning moliyaviy holatini to'liq va aniq aks ettiruvchi eng muhim hujjatlardan biri bu – **buxgalteriya balans**i hisoblanadi. Buxgalteriya balans i orqali korxonaning ma'lum bir davrdagi aktivlari, majburiyatlari va kapitali bo'yicha axborotlar tizimli tarzda taqdim etiladi. Ushbu maqolada buxgalteriya balans i mohiyati, tuzilishi hamda uning hisob ishlaridagi va boshqaruvdagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi.

Buxgalteriya balans i — bu korxonaning ma'lum bir davr (odatda hisobot davri oxiri) holatiga ko'ra mol-mulkini (aktivlarini), qarzlarini (majburiyatlarini) va o'z mablag'larini (kapitalini) ko'rsatadigan buxgalteriya hujjatidir. U ikki asosiy qismdan iborat:

- **Aktivlar** – korxona egaligidagi mol-mulk va resurslar.
- **Majburiyatlar va kapital** – bu korxonaning ushbu mol-mulkka bo'lgan manbalari, ya'ni qarzlari va o'z mablag'i.

Balansning asosiy tenglamasi shunday ifodalanadi:

$$\text{✦ Aktivlar} = \text{Majburiyatlar} + \text{Kapital}$$

Bu tenglama doimo teng bo'lib, buxgalteriya hisobining asosiy prinsipini tashkil etadi.

Buxgalteriya balans i odatda quyidagicha shakllanadi:

1. Aktivlar qismi:

- Aylanma aktivlar (naqd pul, debitorlik qarzlari, zaxiralar va h.k.)
- Doimiy (asosiy) aktivlar (bino-inshootlar, uskunalar, intellektual mulklar va h.k.)

2. **Majburiyatlar va kapital qismi:**

- Qisqa muddatli majburiyatlar (kreditorlik qarzlari, qarzlari)
- Uzoq muddatli majburiyatlar (bank kreditlari va boshqalar)
- Korxona kapitali (ustav fondi, jamg'armalar, foyda)

Buxgalterlar uchun balans quyidagi jihatlar bo'yicha muhim rol o'ynaydi:

- Moliyaviy holatni tahlil qilishda asosiy manba;
- Har bir hisobot davrida mol-mulk va mablag'lar harakatini aniqlash imkonini beradi;
- Soliq organlari uchun zarur bo'lgan asosiy hisobot shakli;
- Korxonaning aktivlari va majburiyatlarini tartibda yuritishga yordam beradi.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida har qanday tashkilotning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi to'g'ri yuritilgan buxgalteriya hisobi va chuqur moliyaviy tahlilga bog'liq. Bu ikki jarayon bir-birini to'ldiruvchi asosiy elementlardir. Buxgalteriya hisobi – bu moliyaviy ma'lumotlarni yig'ish, qayd etish va tizimlashtirish vositasi bo'lsa, moliyaviy tahlil esa ushbu ma'lumotlar asosida xulosalar chiqarish va qarorlar qabul qilishga yordam beruvchi vositadir. Buxgalteriya hisobi bu xo'jalik yurituvchi subyektning iqtisodiy faoliyati bilan bog'liq barcha moliyaviy operatsiyalarini tizimli ravishda qayd etish, nazorat qilish va hisobot shaklida ifodalashdir. Bu hisob orqali korxona mablag'larining kelib chiqishi, ishlatilishi, foyda va zarar holati, aktivlar va majburiyatlarning harakati aniqlanadi.

Buxgalteriya hisobi ikki asosiy yo'nalishga bo'linadi:

- **Moliyaviy buxgalteriya** – tashqi foydalanuvchilar (soliq idoralari, investorlar) uchun hisobot tayyorlaydi.
- **Boshqaruv buxgalteriyasi** – ichki foydalanuvchilar (rahbariyat) uchun tahliliy ma'lumot beradi.

Hisob yuritishda asosiy vosita bu – **buxgalteriya balans**i bo'lib, u korxonaning aktiv, majburiyat va kapitalini muvozanatli tarzda aks ettiradi.

Moliyaviy tahlil – bu buxgalterlik hisobotlari asosida korxonaning moliyaviy holatini baholash, salbiy va ijobiy holatlarni aniqlash, mavjud resurslardan qanday foydalanilayotganini o'rganish va istiqboldagi harakatlarni rejalashtirish jarayonidir.

Asosiy moliyaviy tahlil yo'nalishlari:

- Likvidlilik tahlili – korxonaning qisqa muddatli qarzlarni to'lash qobiliyatini baholaydi.
- Rentabellik tahlili – foyda olish darajasini aniqlaydi.
- Moliyaviy barqarorlik tahlili – korxonaning uzoq muddatli rivojlanish salohiyatini ko'rsatadi.

Moliyaviy tahlil orqali boshqaruv qarorlari ilmiy asosda qabul qilinadi. Misol uchun, ishlab chiqarishni kengaytirish yoki kredit olishdan oldin, korxonaning moliyaviy ko'rsatkichlari batafsil o'rganiladi. Buxgalteriya hisobi va moliyaviy tahlil har qanday korxonaning iqtisodiy “yuragi” hisoblanadi. Ular yordamida nafaqat mavjud holat aniqlanadi, balki kelajakda qanday rivojlanish mumkinligi ham belgilab olinadi. To'g'ri yuritilgan buxgalteriya hisobi – bu ishonchli tahlil asosidir, ishonchli tahlil esa – oqilona boshqaruv garovidir. Shunday ekan, har bir tadbirkor, rahbar yoki buxgalter bu ikki yo'nalishga alohida e'tibor qaratishi lozim.

O'zbekiston Respublikasida aktivlar qismlari va buxgalteriya balansining moddalari aktivlarning likvidligini oshirish tartibida tartibga solinadi. Buxgalteriya balansining „Uzoq muddatli aktivlar“ 1-bo'limida realizatsiya qilish nisbatan qiyin bo'lgan aktivlar, "Joriy aktivlar" deb nomlangan 2-bo'limda 1-bo'limda joylashgan aktivlarga nisbatan likvid hisoblangan aktivlar mavjud, ya'ni ular o'z ichiga oladi. osonlik bilan pulga aylantiriladi va qarzni to'lash uchun ishlatiladi. Boshqa tomondan, „Joriy aktivlar“ bo'limida aktivlar likvidlik darajasini oshirish tartibida joylashtiriladi. Shu sababli, buxgalteriya balansining tuzilishi bo'yicha mutaxassislar o'z mamlakatlarida buxgalteriya hisobini tartibga soluvchi me'yoriy-huquqiy hujjatlar talablarini hisobga olishga harakat qilishdi. Balansning eng muhim jihatlaridan biri shundaki, u manfaatdor shaxslarga kompaniyaning mablag'lari, mablag'lar manbalari, aylanma mablag'lari, majburiyatlari va umumiy moliyaviy ahvoli to'g'risida ma'lumot beradi. Buxgalteriya balansining ahamiyati kompaniyaning aktivlari va passivlari harakatini to'liq nazorat qilish, foyda olish uchun u yoki bu resurslarni ishlab chiqarishga jalb qilishning maqsadga muvofiqligini aniqlash, salbiy iqtisodiy natijalarning oldini olish yoki kamaytirishdir. Hodisalar, moliyaviy barqarorlik va iqtisodiy o'sishni ta'minlash va ta'minlash imkoniyatini beradi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun balans ma'lumotlaridan foydalanuvchilarni balans sub'ektlari deb atash mumkin. Buxgalteriya balansi subyektlariga quyidagilarni kiritishimiz mumkin:

1. Qonun chiqaruvchi va ijro etuvchi hokimiyat organlari;
2. Investorlar va aksiyadorlar;
3. Tovar yetkazib beruvchilar va xaridorlar;
4. Turli kreditorlar.

Buxgalteriya balansi ma'lumotlaridan foydalanuvchilar tomonidan har xil turdagi ma'lumotlar qo'llaniladi. Ta'minotchilar va kreditorlar uchun korxonaning joriy va kelajakdagi to'lov qobiliyati, aktsiyadorlar va investorlar uchun korxonaning rentabellik darajasi, ichki foydalanuvchilar uchun aylanma mablag'larning harakati va holati kabi ma'lumotlar qiziq. Ko'rinib turibdiki, balans ma'lumotlaridan foydalanuvchilarning turli xil ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyoji bor. Shundan kelib chiqib, buxgalteriya balansi ma'lumotlarini shakllantirish uchun muayyan talablar ishlab chiqilgan.

Shunday qilib, umumlashtirilgan ko'rsatkichlarni shakllantirish va balansni tuzish maqsadlariga qarab, har qanday xo'jalik yurituvchi subyektning buxgalteriya balansining tasnif belgilarini ajratish mumkin.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligining 2002-yil 27-dekabrda „Moliyaviy hisobot shakllari va ularni to'ldirish qoidalarini tasdiqlash to'g'risida”gi 140-son buyrug'i.
2. Buxgalteriya balansi. №15 milliy buxgalteriya hisobi standartlari. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirining 2003-yil 12-martda №5-son buyrug'i, O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan 2003-yil 20-martda davlat ro'yxatidan o'tkazilgan, 1226-son bilan tasdiqlangan .<https://lex.uz / aktlar / 839065>.
3. Dusmuratov R.D. Buxgalteriya hisobi nazariyasi. – T.: “Fan va texnologiya”, 2013.
4. <https://lex.uz/docs/821320>.